

HAGYOMÁNY

Honismereti oktatásunk múltja és jelene¹

A honismereti oktatás múltbavesző nyomai csakúgy tisztázatlanok a számomra, mint a magamé, hiszen magam sem tudom, mikor kezdtem el ebbéli tevékenységemet. Talán a Szárszóra vivő Magyar Útban, vagy a Magyar Életben, vagy az új debreceni napilapban: a Tiszántúlban, vagy a Nemzeti Könyvtár sorozatában, ahol is a Móricz, Tamási, Baksay köteteket írtam és szerkesztettem a negyvenes évek elején. Ekkor írtam a *Nem tagadhatjuk meg önmagunkat* (Magyar Út, 1941) és a Tiszántúlban a *Vádol és jövendőt ígér a múlt* című írásomat ugyancsak 1941-ben. A Nemzeti Könyvtárban közöltem a viharos időkben – a német megszállás tavaszán – *Győrffy István s a magyar kultúrpolitika* című tanulmányomat, a Fiatalokban és a Magyar Életben *Az időszertű Kossuth és a Történelemhamisító Kossuth* című tanulmányomat, majd a német megszállás első hónapjaiban – 1944-ben – *Az elsikkasztott magyarság* című tanulmányomat.

A 344 sorszámot kitevő bibliográfiai jegyzékemből 1941-1994 között 60 honismereti tanulmány és 5 honismeret-történelem kötet volt a szigorú mértékkel vett *honismereti termés* eddigi életemben: írásaim hetedrésze. Ám azt is meg kell mondanom, hogy valamennyi kötetem és tanulmányom – lévén nagyrésztük művelődéstörténet – lényegében a honismeret-történelem gyökérzetéből táplálkozott: a nép-, a nemzetudat, a magyarságismeret területével érintkezett.

A levéltáros később már tudatosan vállalkozott arra is, hogy szülőföldjén egy nagyszerű megye ősi levéltárának ablakait kinyissa és közkinccsé tegye belőle az addig elzárt dokumentumokat, ami részben a történelem népszerűsítése volt, ám azon a tájon a honismeret-történelem nyomdokainak a feltárása. Számtalan cikk és tanulmány publikálása után következett 1967-ben – az országban is az elsők között – egy történelmi olvasókönyv anyagának évtizedek alatti összegyűjtése egy nagy középkori gyökérzetű megyében Somogyba: *Harminc nemzedék vallomása Somogyról* címmel, amely a tanulók és a tanárok kezében egyaránt a honismeret-történelem bibliájává, modelléntekü kézikönyvévé vált a régióban.

Az effajta olvasókönyvek tették szükségessé és kívánatosá, hogy hasábjaikra felvegyük a táj nagy elődjeinek és őregjeinek: Bél Mátyásnak, Palóczy Horváth Ádámnak, Vályi Andrásnak, Romy Károlynak, Fényes Eleknek az írásait és kéziratait, akik tudták, hogy a magyar história nem lehet meg a haza (a hon) ismerete nélkül. Így vált a *Notitia Hungariae*, Bél Mátyás jóvoltából, több mint 250 évvel ezelőtt, a *haza honismeretévé*.

A honismereti kutatók mindenütt keresték a *Notitia Hungariae* nyomait. Akár jártak a régióinkban a pozsonyi iskola tagjai, akár nem: *divattá tették* a helytörténet, a falutörténet íróinak, kutatóinak és összegyűjtőinek a törekvéseit. Néhol a megyék jeles nagyjai, – mint Somogyban a nemzeti könyvtáralapító *Széchenyi Ferenc* főispán is – a *topographica descriptio* (helyrajzi leírások) elkészítésével bízták meg Romy Károlyt. Földrajztudósok, lelkészek, uradalmi inspektorok és jogászok, geodéták segítének e

¹ Elhangzott a XXII. Honismereti Akadémián, Vácott, 1994. július 4-én. (Szerk.)

korabeli honismereti mozgalom kezdő évtizedeiben. Segítve e szép törekvést a nagy kerületi főispán és könyvtáralapító körül: Hajnóczy József és Ürményi József is.

E korszakban készültek az első *Adatszolgáltató kérdőívek*, azaz a *községi adattárak*, a honismeret-történelem irodalmának *előfutói*, hatalmas helytörténeti ismeretanyaggal. Emlékeztethetünk Pálóczi Horváth Adám jogász és földmérő voltára, mint illet kérte fel a helytartótanács Bél Mátyás kéziratainak a lektorálására 1742-ben, szinte ez volt az első honismereti munka Somogyban. A nagy tudású geodéta 1798-ban már Vályi András kézirátát, *Magyarország leírását* is lektorálta. Joggal volt hozzá, hiszen földmérőként a megyében 43 helységet és 34 pusztát mért fel.

A geodéták nagy korszakában – a XVIII. század végén – a térképészek pontos felmérésekkel jöttek a notitiások segítségére. E tájt készült a Josephinische Aufnahme térképrajzai is, Somogyban von Dyke kadétmérnök rajzai. De ekkor készült Mikoviny Sámuel hidrográfiailag is értékes térképe, Rózsás Ferenc, Korabinszky, Fritsch és Kaufmann Balatonnal és a Nagyberekekkel kapcsolatos térképei, később pedig Lóczy Lajos, Bötvös Károly és Bendeffy László munkái. E térképek hasznai voltak: 1. feljegyzéseik szóltak arról, hogy a tó vize itható és éveken keresztül tárolható, 2. a déli part fektete mocsári tölgyerdőiről, 3. a fonyódi magas és értékes hársfákról, 4. a déli part 3-4 lábnál nem mélyebb vizéről, amelybe 1000 lépésig be lehetett menni, 5. hírt adtak Boglár dombjának tetején akkor még meglévő hajdani töröksánc romjairól is. Ám e felméréseket követő szöveges részekből értesülhettünk arról is, hogy a parti nép nem szeretett fürödni benne, a halászok sem, hiszen 10 halászból – Jankó János szerint – 9 nem fürdött meg benne, csak élt a tó vizéből.

A múlt honismereti mozgalmi – bármilyen erősek és eredményesek is voltak hazánkban – mindmáig nem tudták elérni, hogy az iskolai oktatásba tantárgyként kerülhessenek. Egyetlen iskolai szinten sem szerepelhettek tantárgyként, csupán mozgalmi tevékenységként, honismereti gyakorlatok és szakkörök keretében. A legeredményesebb munka az általános iskolákban folyt, a középiskolákban már kevésbé, legkevésbé főiskoláinkon és egyetemeken. Nagyon sok energiát kellett kifejteni ahhoz, hogy a Nemzeti Alaptantervbe – önálló fejezetként – bekerülhessen a honismeret oktatása, valamint az, hogy a millicentenáriumra készülődve számos szervezet segítségével meghirdethetjük Mítosz és történelem című középiskolai vetélkedőinket. Örvendetes az is, hogy tanítóképző főiskoláinkon intenzívebben megindulhatott a honismereti tevékenység és ezek egyikén – Zsámbékon – megindíthatuk a honismereti tanszék szervezését és a honismereti szakképzés diplomához kötött tanítását.

A jelenről szólva említenünk kell, hogy nemrég tartotta szövetségünk a honismereti kiadványok szerkesztőinek VI. országos tanácskozását Mezőkövesden. Ezek a kiadványok a szülőföldtörténelem tisztavízű forráskútjai, amelyből felépíthető nemzeti tudatunk és önismeretünk eszmerendszere, a *szülőföld közösségtanteremtő nemzettudata: a honismeret!*

Ezekre a forrásokra épít a Nemzeti Alaptanterv önálló honismeret fejezete is. Nem véletlen, hogy az Alaptanterv az *ember és társadalom* képzési területén, a történelem mellett, *önálló fejezetként* építhette be tantervébe a honismeretet, a hagyományok közösségtanteremtő és megőrző erejének egyik legfőbb motorját. Így válik egyben a *honismeret nemzeti tudatunk környezetvédelmére* is, amely óriási társadalmi szerepénél fogva az embernevelés eszményrendszeréből egy perccig sem nélkülözheti a honismeretet.

Milyen eszközökre van szükség a honismeret tanításánál? Jó tankönyvekre, jó honismereti irodalomra és jó tanárookra, biztonságos nemzettudatra és megbízható magyarság ismeretre. De az emberré válás tudománya is sokat meríthet a honismeret tudományából. A múlt században leghíresebb honismereti olvasókönyv Losonczy Hányoki István Hármaskis Tükre volt, protestáns tankönyv-kezdeményezés, amelyből az ország katolikusai is tanultak. Ebből tanulta a történelmet Széchenyi csakúgy, mint Kossuth, Deák és Eötvös. Kiadásának Vác volt az első helye (1806), Buda a *második*

(1822), és Pest a harmadik (1850). A magyar jobbágyok népiskolába eljutó gyermekei ebből a szülőföldszeretetet sugárzó kiskönyvből tanultak a „hunnusokról, az avarésekről és a magyarokról” s az „édes emlékezetű hazáról” (Patriae memoria dulcis) A Hármas Kis Tükör már csak azért is figyelemre méltó honismereti tankönyv volt a korban, mert szerzője történeti példatárába már a Dózsa és a Rákóczi neveket is fel merte venni. A legtöbb népiskolai tankönyvből e nevek hiányoztak, s a Habsburg császárok csakúgy nemzeti hőökké váltak bennök, mint akár Hunyadi János, Kinizsi Pál, Dobó István vagy Zrínyi Miklós.

Nagyon fontos, hogy a honismeret-történelem *tantárgyként* kerüljön az *iskolába* és vonzóan megírt olvasókönyvekkel a *társadalomba*. A honismeret súlyának és hatásának a maradandósága a *tanártól függ*. A *hazai történelemtanítás tekintélyét a honismeret tanítása segít visszaállítani*. Ezért nem hiányozhat a történelemtanításból a *szülőföldtörténelem!*

Amikor a honismereti szakember maga is tanúja és mozgatója az értékörző és gyarapító honismereti kezdeményeknek, akkor e korszak dokumentációiban már *saját* közleményeivel, vallomásos írásaival mutathatja be a szülőföldet és annak alakuló történelmét. A régebbi korok felidézésében a *tudós tanár* fogja kézen az olvasót, a jelenben pedig már az aktív *kontárs* a kalauzunk. A kor tanúját mindig a személyesség és a szülőföld hagyományaiból fakadó ihletettség hitelesíti. Itt már a szuggesztív személyiség nyomja rá a bélyegét a honismereti műre, a történelmi olvasókönyvre s bármilyen kiadványra. Ha pedig egyszer a jól felkészült történelemtanár kezében lévő ifjúság megtalálja egymás kezét a honismeret-történelem szolgálatában, a szülőföldtörténelem alkotó ismeretében, akkor nemcsak a honismeret jövődjé lesz biztosítva, hanem a nemzet jövődjé is. Ezért igaz az, hogy a honismeret nemcsak az *ifjúságnak*, hanem a *nemzetnek* is a példamutató iskolája! Ezért kell a honismeretnek az *igazságra* épülnie, nem pedig kontinentális ideológiákra és hazugságokra! Az igazságra épülő honismeretnek mindig időtálló a tudománya és tartósan szilárd az ismeretrendszere.

Én az utóbbi időben sokat töprengtem és írtam a honismeret *nemzeti elkötelezettségéről*. Sajnos nagyon sok példa igazolja az utolsó évtizedekben a nemzetnek a történelemtől való elfordulását. Az utóbbi hetekben a *Mítosz és történelem* diákvetélkedők sikere amelyben 720 csapat 2160 tanulója vett részt 400 felkészítő tanár közreműködésével, másról tett bizonyosságot. Büszke voltam a szombathelyi Nagy Lajos, a Hatvani Bajza József, a veszprémi Vetési Albert, a székelyudvarhelyi Tamási Áron, a csíkszeredai Márton Áron és a székelykeresztúri Orbán Balázs gimnáziumok első-három helyezettjére, diákokra és tanárookra egyaránt. Mindez azt is igazolta, hogy nem igaz az a tétel, hogy ifjúságunk egésze elfordult a történelemtől. Ahol ifjúságunk érzi értelmét a honismeret-történelem tanulásának, ott fényes eredményeket tud felmutatni, hiszen diákságunk számára is csak most kezd otthonává válni a nemzet.

Kanyar József

Mándli Gyula felvétele